

allen die verder van de zaak hoorden, de herinnering aan het 'bunkerdrama' bleef hangen als iets dat *typeerde* hoe het in het concentratiekamp Vught toeging. En als de Duitsers daar *vrouwen* zo behandelden¹, hoe zouden ze dan wel tegen *mannen* optreden!

Via de Zwitserse Weg kwam het nummer van *Trouw* eind juli in Londen aan; Hoeks artikel werd toen in het Londense weekblad *Vrij Nederland* integraal weergegeven. Tot de Engelse pers drong het gebeuren pas door, toen Engelse correspondenten eind oktober, na de bevrijding van Vught, hadden kunnen spreken met personen uit de omgeving die ook van de executies in augustus gewaagden. Het concentratiekamp Vught was, aldus toen de veelgelezen *Daily Mirror*, 'essentially a place of death' geweest: drieduizend personen zouden er zijn doodgeschoten en wat het 'bunkerdrama' betrof, haalde het blad er 'the Black Hole of Calcutta' bij. Daar waren in 1756 honderdzes-en-veertig Europeanen een nacht lang opgesloten geweest in een cel, hetgeen honderddrie-en-twintig had doen bezwijken. Doch de *Daily Mirror* wist uit het 'bunkerdrama', dat tien mensenlevens vergegd had, toch nog een druppeltje propaganda te persen: 'The Indians gave each prisoner about two square feet of space. The Huns thought that one and a quarter square feet was enough.'²

Terugblik

Het is, menen wij, uit dit hoofdstuk vooral duidelijk geworden dat de vier concentratiekampen die wij er in behandelden, wezenlijk verschild hebben van de concentratiekampen in Duitsland die wij in hoofdstuk 1 in het perspectief van de SS en in hoofdstuk 5 in dat van de gevangenen beschreven. Hoe dat verschil verklaard moet worden, is, dunkt ons, duidelijk: het is een zaak van beleid geweest en het had met de mensen die dat beleid uitvoerden, weinig te maken. Wij zien Seyss-Inquart en Rauter niet als zachtzinniger persoonlijkheden dan *Generalgouverneur* Frank en de *Höhere SS- und Polizeiführer* in het *Generalgouvernement* waarin de vernietigingskampen Belzec,

¹ Mussert schreef in '45 in de gevangenis dat hij, toen hij van het 'bunkerdrama' vernomen had, Seyss-Inquart zou hebben meegedeeld, 'dat *hiermede* alles ophield'; Rauter zou Mussert toen gezegd hebben, dat Grünewald gefusilleerd zou worden. (Mussert: 'De NSB in oorlogstijd' (1945), p. 44-45 (Strafdossier Mussert, map J)).

² *Daily Mirror*, 28 okt. 1944.